

Een plattegrond van de **macht**

Carl Devos (red.)

ACADEMIA
PRESS

Uitgeverij Academia Press
Prudens Van Duyseplein 8
9000 Gent
België

www.academiapress.be

Uitgeverij Academia Press maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediativisie van Uitgeverij Lannoo nv.

ISBN 978 94 014 4506 1
D/2017/45/340
NUR 754

Devos, Carl. (red.)
Een plattegrond van de macht. Inleiding tot politiek en politieke wetenschappen
Gent, Academia Press, 2017, 642 p.

Eerste druk, 2017

Vormgeving cover en binnenwerk: LetterLust | Stefaan Verboven

© Carl Devos & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van
druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Woord vooraf	10	der politiek	57
Hoofdstuk 1		3.1. Inleiding	57
<i>Wat is politiek?</i>	12	3.2. Behavioralisme	61
1. Inleiding	16	3.3. Institutionalisme	63
2. Wat is politiek? Op zoek naar een omschrijving	16	3.4. Rationele-keuzebenaderingen	66
2.1. Oorsprong van het begrip	16	3.5. Systeembenaderingen	73
2.2. Politiek en territorium (en bevolking)	17	3.6. Interpretatieve, constructivistische benaderingen	75
2.3. Van nachtwaker naar nanny	17	3.7. Structurele (-functionalistische) benaderingen	77
2.4. Eindeloze reeks definities	18	3.8. Marxisme	80
3. Geschiedenis	19	4. Uitleiding	81
4. Indelingen: essentially contested concept?	21	Hoofdstuk 3	
4.1. Indeling 1: de dimensies van Heywood	22	<i>Ideologieën</i>	88
4.2. Indeling 2: domein- en aspect-benaderingen	24	1. Inleiding	92
5. De relativiteit van indelingen: over Schmitt en Easton	28	2. Een oud, felbediscussieerd concept	93
5.1. Carl Schmitt	29	2.1. Geschiedenis van het concept ideologie	93
5.2. David Easton	32	2.2. Discussies over ideologie	95
5.3. Omschrijving van politiek: naar een synthese	33	3. Wat is ideologie?	97
5.4. Politiek en conflicten	34	4. De morfologie van ideologieën	98
6. Uitleiding	38	5. Links en rechts: een gps in de politiek?	100
Hoofdstuk 2		5.1. Oorsprong van links-rechts	100
<i>De wetenschap der politiek</i>	42	5.2. Relevantie van links-rechts	101
1. Inleiding	46	5.3. Ontdubbeling van links-rechts	103
2. De wetenschappelijke studie van politiek	46	6. Een beknopt overzicht van enkele ideologieën	104
2.1. Zijn politieke wetenschappen wetenschap?	46	6.1. Inleiding	104
2.2. Kan de politicoloog objectief zijn?	51	6.2. Liberalisme	106
2.3. Een discipline met taalproblemen	54	6.3. Conservatisme	108
2.4. Een afzonderlijke discipline?	56	6.4. Socialisme	113
3. Benaderingen in de wetenschap		6.5. Nationalisme	116
		6.6. Ecologisme	117
		7. Is er nog een toekomst voor ideologieën?	119
		7.1. Het einde van de ideologie?	119
		7.2. En het populisme dan?	120
		8. Uitleiding	121

Hoofdstuk 4	
Macht	126
1. Inleiding: macht is een moeilijk vak	130
2. Wat is macht?	131
2.1. De bestanddelen van macht: de visie van Dennis Wrong	133
2.2. De moeilijke verhouding tussen macht en invloed	135
3. Vormen van macht	137
4. Bronnen van macht	138
5. Dimensies van macht	140
5.1. De eerste dimensie: het pluralisme	140
5.2. De tweede dimensie: de kritiek op het pluralisme van Bachrach en Baratz	142
5.3. De derde dimensie: de visie van Steven Lukes	144
6. Potentiële, 'onzichtbare' macht?	146
7. Structurele macht	149
8. Hoe macht meten?	152
8.1. De reputatiemethode	154
8.2. De decisie- of besluitvormingsmethode	154
8.3. Het effectenonderzoek	156
8.4. De positiemethode en het netwerkonderzoek	156
8.5. Meting van macht in termen van machtsbronnen	158
9. Uitleiding	159

Hoofdstuk 5
Macht in weinig handen 162

1. Inleiding: over de studie van elites	166
1.1. Studie van elites is de studie van macht en dus de studie van onze samenleving	166
1.2. Elites zijn niet per se problematisch, politieke elites zijn niet alleen	166
1.3. België is een elitair politiek systeem	167
2. Elite: oorsprong, beschrijving en criteria	168
2.1. Oorsprong	168
2.2. Beschrijving	169
2.3. Criteria	170
3. 'Rule by all', 'rule by many' of 'rule by the happy few'?	170
3.1. En het marxisme dan?	170
3.2. Het pluralisme	171
3.3. Het elitisme	176
3.4. Het (neo)corporatisme	183
4. Hedendaags eliteonderzoek	189
5. Procesbenadering van politieke rekrutering: Pippa Norris	190

6. Centrale elementen van het politieke rekruteringsproces	193
6.1. Sociale achtergrond	193
6.2. Motivatie en ambitie	193
6.3. Kandidatenselectie	194
7. Politieke carrières	200
8. Uitleiding	202

Hoofdstuk 6
Macht in veel handen 208

1. Inleiding	212
2. Politieke cultuur	212
2.1. Inleiding	212
2.2. Wat is 'politieke cultuur'?	212
2.3. The Civic Culture	216
2.4. Subculturen en breuklijnen	222
3. Politieke socialisatie	227
3.1. Mensen zijn geen computers	227
3.2. Wat is politieke socialisatie?	227
3.3. Socialisatieagenten	229
3.4. Een heel leven lang?	229
4. Politieke participatie	230
4.1. Inleiding	230
4.2. Verschillende benaderingen en evolutie van het concept	231
4.3. Vormen van politieke participatie	233
4.4. Verklaringen voor de variatie in politieke participatie	239
4.5. Stemgedrag	241
5. Sociale bewegingen	249
5.1. Inleiding	249
5.2. Begripsafbakening	250
5.3. Ontstaan van sociale bewegingen	251
5.4. De toekomst van nieuwe bewegingen	255
6. Uitleiding	257

Hoofdstuk 7
Politieke partijen 266

1. Inleiding: wat is een politieke partij?	270
2. Het ontstaan van politieke partijen	274
2.1. De institutionele benadering	274
2.2. Het traditionele breuklijnenmodel	275
2.3. Naar nieuwe breuklijnen?	277
3. Typologieën van partijen	278
3.1. Kaderpartijen vs. massapartijen	281
3.2. De catch-all party	282
3.3. Massabureaucratische vs. electoraal-professionele partijen	284
3.4. Cartel parties	284

3.5. Business-firm parties	287
3.6. Partijtypes in meerlagigheid: franchise en stratarchie	289
4. Functies en disfuncties van partijen	292
4.1. De programmatische functies	293
4.2. Positionele partijfuncties	295
4.3. Civiele functies	296
4.4. Disfuncties van partijen	297
4.5. Particratie	298
4.6. Functieverlies van partijen	300
5. Partijorganisatie	301
5.1. De partijvoorzitter en het dagelijks bestuur	302
5.2. Het partijbureau en de partijraad	303
5.3. Het partijcongres	304
5.4. De partijafdelingen en nevenorganisaties	304
5.5. De partijleden	305
6. Partijsystemen	306
6.1. Omschrijving en indelingen	307
6.2. Indeling volgens het aantal partijen	308
6.3. De indeling van Sartori	314
7. Uitleiding	316

Hoofdstuk 8

Staat en parlement	324
1. Inleiding	328
2. De staat	328
2.1. Wat is een staat?	328
2.2. Begrippen die aanleunen bij de staat	331
2.3. De staat en zijn burgers	334
3. Typologieën van politieke stelsels	335
3.1. Liberale democratie vs. autoritarisme	336
3.2. Presidentieel vs. parlementair systeem	339
3.3. Unitaire vs. (con)federale staten	340
4. Parlementen	345
4.1. Wat is een parlement?	345
4.2. Functies van parlementen	346
4.3. Structurele kenmerken van een parlement	348
4.4. Interne organisatie van het parlement	354
5. De wetgevende macht van het parlement	358
5.1. Bevoegdheidsverdeling binnen het federaal parlement	358
5.2. Hoe komt een wet tot stand?	360
5.3. Quid de Senaat?	363
5.4. Wetten met een bijzondere meerderheid	363
5.5. De alarmbelprocedure	363
5.6. Het parlement als grondwetsherziener	364

6. Lopende zaken	364
7. De controlerende taak van het parlement	365
7.1. Vragen, interpellaties, moties, resoluties en aanwezigheid van de ministers	366
7.2. Parlementaire onderzoekscommissies	368
7.3. Controle naar aanleiding van de goedkeuring van de begroting	369
7.4. Vertrouwen geven aan de regering	369
8. Politieke verantwoordelijkheid	369
9. Staatsvormen en parlement bestuderen	372
10. Uitleiding	373

Hoofdstuk 9

De uitvoerende macht: de regering	380
1. De regering staat centraal	384
1.1. Inleiding	384
1.2. Het staatshoofd	386
2. De uitvoerende federale macht in België	391
2.1. Rol van de koning	391
2.2. Presidentialisering: het toenemende politieke belang van de premier	392
2.3. Ministers en staatssecretarissen	394
2.4. Ministerraad, kernkabinet en kroonraad	396
3. De vorming van de federale regering	399
4. Het ontslag van de federale regering	404
4.1. Op eigen initiatief	404
4.2. Op initiatief van de kamer	404
5. Lopende zaken	405
6. Hoe komen regeringsbesluiten van de uitvoerende macht tot stand?	407
7. De uitvoerende macht op regionaal niveau	408
7.1. De Vlaamse regering	408
7.2. Vorming van de Vlaamse Regering	409
7.3. Ontslag van de Vlaamse Regering	410
8. Hoe wordt de (federale) regering in haar taken ondersteund?	410
8.1. Ministeriële kabinetten: functies en kritiek	411
8.2. Enkele aanvullende 'beleidsinstrumenten'	415
9. Regering bestuderen	422
10. Uitleiding	427

Hoofdstuk 10

Openbaar bestuur en beleidsvorming

.....	432
1. Inleiding	436
2. Openbaar bestuur, publieke sector, sturen en bestuurskunde	436
2.1. Sferen in de samenleving.....	436
2.2. Wat is bestuurskunde?.....	438
2.3. De wereld van de publieke sector.....	439
3. Van Weber naar NPM en NPG	446
3.1. Het bureaucratie-model van Max Weber.....	446
3.2. Kritiek op de neutrale ambtenaar.....	448
3.3. Het Nieuw Publiek Management (NPM): een nieuw paradigma.....	450
3.4. Van NPM naar NPG: New Public Governance.....	451
3.5. Slot.....	453
4. Hoeveel en welke overheid willen we?	453
4.1. Het bbp als maatstaf?.....	453
4.2. Het aantal ambtenaren: hoeveel en zijn er te veel?.....	454
4.3. Interne verschuivingen.....	455
4.4. De overheid: een bedrijf?.....	457
4.5. Hervormen op zijn Belgisch/Vlaams?.....	458
4.6. Slot.....	459
5. Binnenlands bestuur als object van beleid en macht	459
5.1. Bestuursvormen in het binnenlands bestuur.....	459
5.2. Het management van bestuurlijke relaties.....	461
6. Beleidsvorming en de verhouding tussen politici en ambtenaren	462
6.1. Inleiding.....	462
6.2. De klassieken en de modellen: de beleidsvoorbereiding.....	462
6.3. Beleid is ook beleidsuitvoering, uitvoering is ook beleid.....	464
6.4. Beleidsnetwerken.....	465
7. Uitleiding	466

Hoofdstuk 11

Democratie en vertegenwoordiging

.....	474
2. Wat is democratie?	476
2.1. Op zoek naar een onmogelijke definitie.....	476
2.2. De demografische paradox.....	479
2.3. De centrale principes van de liberale parlementaire democratie.....	480
2.4. Classificaties.....	482

2.5. Hedendaags debat over democratie: deliberatieve democratie.....	484
2.6. Democratie krijgt meer betekenis dankzij niet-democratische systemen.....	487
2.7. Criteria en voorwaarden van democratie.....	489
3. Bestanddelen van democratie	495
3.1. Welke meerderheid?.....	496
3.2. Door, voor en van het volk.....	496
3.3. Spanning tussen de bestanddelen.....	498
4. Pacificatiedemocratie	500
4.1. Consensus- vs. meerderheids- democratie.....	500
4.2. Consociationalisme.....	502
4.3. Voorwaarden voor pacificatie- democratie, met een bijzondere rol voor de elites.....	503
4.4. Hedendaagse betekenis en functioneren?.....	504
5. Democratie en vertegenwoordiging	506
5.1. Inleiding.....	506
5.2. Geschiedenis van het begrip 'vertegenwoordiging'.....	508
5.3. Betekenis van vertegenwoordiging.....	510
5.4. Vormen van vertegenwoordiging.....	511
6. Modellen van vertegenwoordiging	513
6.1. Delegate model.....	513
6.2. Trustee model.....	514
6.3. Mandate model.....	515
6.4. Resemblance model.....	517
6.5. 'Creatieve' vertegenwoordiging.....	517
6.6. Vertegenwoordiging van bovenaf of van onderuit; controle vooraf of achteraf.....	519
7. Uitleiding	521

Hoofdstuk 12

Verkiezingen en kiessystemen

.....	532
2. Meerderheidssteels	532
2.1. Soorten meerderheidsstelsels.....	532
2.2. Het FPTP-stelsel in het Verenigd Koninkrijk.....	534
2.3. Het tweerondenstelsel in Frankrijk.....	536
2.4. Voor- en nadelen van meerderheidsstelsels.....	537
3. Proportionele stelsels	538
3.1. Soorten proportionele stelsels.....	538
3.2. Determinanten van proportionaliteit.....	539
3.3. Het lijst PR-stelsel in Nederland.....	541
3.4. Voor- en nadelen van proportionele stelsels.....	542

4. Gemengde stelsels	543
4.1. Soorten gemengde stelsels	543
4.2. Het MMP-stelsel in Duitsland	543
5. Kiesstelsels en partijsystemen	544
6. De geschiedenis van de Belgische kiesstelsels	545
6.1. Het cijnskiesrecht (1831-1893)	545
6.2. Het algemeen meervoudig stemrecht voor mannen (1893-1921)	546
6.3. Het algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen (1921-1948)	547
6.4. Uitbreiding van het AES naar vrouwen	548
6.5. Hervormingen in de jaren 1980 en 1990	549
6.6. De invoering van de provinciale kieskringen	549
6.7. De zesde staatshervorming	550
7. De verkiezing van de Kamer van Volksvertegenwoordigers	551
7.1. De kieskringen	551
7.2. De verdeling van de zetels over de partijen	552
7.3. De aanwijzing van de gekozen titularissen en de opvolgers	554
7.4. Opkomstplicht, blanco en ongeldige stemmen	557
7.5. De gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen	558
7.6. Elektronisch stemmen	558
8. De verkiezing van dedeelparlementen	558
8.1. Het Vlaams Parlement	558
8.2. Het Waals Parlement	559
8.3. Het Brussels Hoofdstedelijk Parlement	559
9. De lokale verkiezingen	560
9.1. De gemeenteraadsverkiezingen	560
9.2. De provincieraadsverkiezingen	562
10. De Europese verkiezingen	564
11. De rol van voorkeurstemmen	565
12. Uitleiding: kieshervormingen	568

Hoofdstuk 13

De Europese Unie

1. Inleiding	578
2. Het Europese integratieproject: historisch overzicht	579
2.1. Hoe het begon	579
2.2. Verdieping van de Europese integratie	580
2.3. Aarzeling en nationale soevereiniteit	582
2.4. Uitbreiding van de Europese club	583
2.5. Uit de Europese Unie stappen?	585
3. De instellingen van de Europese Unie: hoe werkt de Unie?	585

3.1. Soorten beslissingen	585
3.2. Europese instellingen en organen	587
4. Europese integratietheorieën	590
4.1. Neofunctionalisme	590
4.2. Intergouvernementalisme	592
4.3. Verfijningen van de grote theorieën	593
4.4. Nieuw institutionalisme	594
4.5. Comparativisme	598
4.6. 'Multi-level governance'	599
5. De invloed van de EU op de nationale politiek: europeanisering	600
5.1. Europeanisering als onderzoeksdomein	600
5.2. Een voorbeeld: de impact van de EU op de begrotingen van de lidstaten	602
6. Politiek debat: wat voor EU willen we?	605
6.1. Contestatie van het Europese project	605
6.2. Een democratisch deficit?	607
7. Uitleiding	612

Hoofdstuk 14

Internationale politiek

1. Inleiding: internationale politiek in een geglobaliseerde wereld	620
2. Internationale betrekkingen: vier theoretische scholen	621
2.1. Het realisme	622
2.2. Het liberalisme	624
2.3. Het radicalisme	628
2.4. Het constructivisme	629
3. Actoren in de wereldpolitiek	631
3.1. Staten en hun buitenlands beleid	631
3.2. Internationale organisaties	632
3.3. Niet-statelijke actoren	635
4. De grote thema's	636
4.1. Oorlog en vrede	636
4.2. Internationale politieke economie	637
4.3. Transnationale vraagstukken	638
5. Uitleiding: waarover gaat het in internationale politiek?	639

Woord vooraf

Voor u ligt de vijfde, herziene uitgave van *Een plattegrond van de macht. Inleiding tot politiek en politieke wetenschappen*. De eerste editie verscheen in 2011 als een uitwerking van *De kleermakers en de keizer. Inleiding tot politiek en politieke wetenschappen* (september 2006). Al meer dan tien jaar is door velen hard gewerkt aan dit handboek.

De opzet bleef al die tijd onveranderd. *Een plattegrond van de macht* is een inleidende kennismaking met politiek en politicologie. Volledigheid noch specialisatie is wat we beogen. We leggen wel een stevige basis, waarna iedereen via de vele referenties zelf verder op verkenning kan gaan in de wondere wereld van politiek en politicologie. Zo is het boek ook na de laatste les nuttig.

De kennismaking verloopt langs 14 hoofdstukken. Uiteraard beginnen we met de vraag wat politiek (hoofdstuk 1) en politieke wetenschappen (hoofdstuk 2) precies zijn. Politieke wetenschappen zijn geen waardevrije discipline, maar dat betekent daarom niet dat de denkkaders waarmee politicologen werken gelijkgesteld kunnen worden aan ideologieën (hoofdstuk 3). Die zijn heel belangrijk in het politieke bedrijf, maar om idealen te realiseren is macht (hoofdstuk 4) nodig. Macht is in elk systeem ongelijk verdeeld: ook in een democratie bestaan elites (hoofdstuk 5). Gelukkig kan ook de massa participeren in de politiek (hoofdstuk 6), bijvoorbeeld via de – zeker in België almachtige – politieke partijen (hoofdstuk 7). Deze kernactoren spelen een essentiële rol in het parlement (hoofdstuk 8) en in de regering (hoofdstuk 9). Deze publieke instellingen

proberen het maatschappelijk verkeer te reguleren, en dat doen ze o.a. via het openbaar bestuur (hoofdstuk 10). In heel veel landen spelen deze processen zich af binnen een democratie (hoofdstuk 11). Binnen zo'n regime zijn vertegenwoordiging en verkiezingen (hoofdstuk 12) cruciaal. Omdat de politiek zich niet tot het statelijk niveau beperkt, belichten we in de twee laatste hoofdstukken de Europese (hoofdstuk 13) en internationale (hoofdstuk 14) politiek.

De hoofdstukken zijn via een terugkerend patroon opgebouwd: wat betekenen de centrale concepten, actoren, instellingen of processen? Wat is hun geschiedenis? Welke zijn de voornaamste auteurs en benaderingen die ons inzicht kunnen geven? Welke debatten worden erover gevoerd, vanuit welke invalshoeken worden ze bekeken? Hoe kunnen we al die verschijnselen classificeren, in soorten met specifieke kenmerken opdelen en zo beter leren begrijpen? Welke vragen kunnen we er ons als kritische burgers en wetenschappers over stellen? De richtvragen aan het begin van elk hoofdstuk leiden je stap per stap naar het antwoord op deze kwesties.

Om zo dicht mogelijk bij de leefwereld en kennis van de meerderheid van de lezers te blijven en om de informatie voor hen zo bruikbaar mogelijk te maken, hebben we de uiteenzetting vanuit een Vlaams-Belgische case opgezet. Een handboek in comparatieve politicologie is dit dus niet. Dat wil zeggen dat we aantonen hoe de regering, het parlement of het openbaar bestuur in België werkt. We richten ons daarbij vooral op het federale beleidsniveau.

In dit handboek staan de meest actuele wetenschappelijke onderzoeksresultaten of de laatste empirische data niet centraal. Ze onderbouwen het boek, maar zijn er niet de kern van. In latere cursussen komen ze ongetwijfeld aan bod. Met *Een Plattegrond van de macht* brengen we fundamentele inzichten en bouwstenen die lezers in staat stellen om zelf kritisch en gefundeerd na te denken over politiek en politieke en sociale wetenschappen. Daartoe zijn kennis van en inzicht in de basics van de politiek en de politieke wetenschappen onmisbaar.

Ondertussen is ook de vorm van dit handboek geëvolueerd. Onderzoek toont aan dat studenten beter memoriseren wanneer de lay-out hen daarbij helpt. Daarom kregen de pagina's van dit handboek een grondige facelift: het lettertype en het formaat werden aangepast om meer witruimte te creëren. Lange stukken tekst kregen witlijnen en tussentitels, citaten zijn in de verf gezet. Bovendien leiden we de student door elk hoofdstuk met enkele richtinggevende vragen, en een duidelijke, verkorte inhoudstafel die bij het begin van elk hoofdstuk de structuur aangeeft. Zo zijn vorm en inhoud nog meer één.

Wat u in de hand hebt is het werk van velen. Van alle huidige auteurs, maar ook van zij die in de afgelopen jaren bijdroegen tot eerdere versies: dank aan Wouter Blomme, Tine Boucké, Karen Celis, Sigrid De Wilde, Floor Eelbode, Steven Lannoo, Manu Mus, Kasper Ossenblok, Sofie Staelraeve, Hilde Van Liefferinge en Tom Verstraete. Ik wil ook Kaat Teerlinck danken, omdat ze met vragen en opmerkingen van studenten over het

handboek en met haar schitterende ondersteuning helpt om het jaar na jaar te verbeteren. Bijzondere dank aan Wannes Swings voor zijn uitermate goede eindredactie, en dank aan Stefaan Verboven om dit alles in de juiste beeldtaal om te zetten. En uiteraard ook een dikke merci aan Sophie Dejaegher, de beste uitgeefster die een auteur zich kan wensen.

– Carl Devos, september 2017

Politics is a system of interactions in any society through which binding or authoritative allocations are made and implemented.
(Easton 1965a:52)

Hoofdstuk 1

Wat is politiek?

Carl Devos

Hoofdstuk 1. ***Wat is politiek?***

1. **Inleiding**

2. **Wat is politiek? Op zoek naar een omschrijving**

- 2.1. Oorsprong van het begrip
- 2.2. Politiek en territorium (en bevolking)
- 2.3. Van nachtwaker naar nanny
- 2.4. Eindloze reeks definities

3. **Geschiedenis**

4. **Indelingen**

- 4.1. De dimensies van Heywood
- 4.2. Domein- en aspectbenaderingen

5. **De relativiteit van indelingen: over Schmitt en Easton**

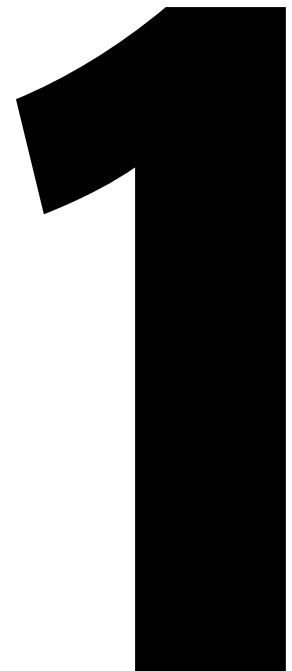
- 5.1. Carl Schmitt
- 5.2. David Easton
- 5.3. Synthese
- 5.4. Conflicten

6. **Uitleiding**

- Hoofdstuk 2. ***De wetenschap der politiek***
- Hoofdstuk 3. ***Ideologieën***
- Hoofdstuk 4. ***Macht***
- Hoofdstuk 5. ***Elites***
- Hoofdstuk 6. ***Politiek en de massa***
- Hoofdstuk 7. ***Partijen en partijsystemen***
- Hoofdstuk 8. ***Staat en parlement***
- Hoofdstuk 9. ***De regering***
- Hoofdstuk 10. ***Openbaar bestuur***
- Hoofdstuk 11. ***Democratie***
- Hoofdstuk 12. ***Verkiezingen en kiessystemen***
- Hoofdstuk 13. ***De Europese Unie***
- Hoofdstuk 14. ***Internationale politiek***

Vragen

1. **Hoe** kunnen we het begrip politiek omschrijven?
2. **Waarom** moeten we dat weten en waarom is dat geen evidente vraag?
3. Wat is de **oorsprong en geschiedenis** van het begrip?
4. Waarom is politiek een wezenlijk **betwist** begrip?
5. Welke **indelingen** kunnen we gebruiken om de vele omschrijvingen van politiek te structureren?
6. Hoe klinkt een **synthese-omschrijving** van politiek?
7. Wat is het belang van **verschil en conflict** voor politiek?

1. Inleiding

Politologie als integratiewetenschap

Een politicoloog bestudeert 'de politiek'. Dat is een van de weinige kenmerken die hem of haar identificeren of onderscheiden. De eigenheid van de politicologie als discipline gaat vaak niet verder dan deze mededeling. Op de studie van de politiek heeft de politicologie evenwel geen monopolie. Ook vanuit andere disciplines – zoals sociologie, psychologie, geschiedenis, recht, economie, communicatiewetenschappen – wordt politiek bestudeerd. Wat een politicoloog tot politicoloog maakt, is niet zozeer dat hij uitsluitend politiek als studieonderwerp heeft, maar vooral dat hij het meest van alle andere sociale wetenschappers politiek bestudeert en alle nuttige inzichten uit die andere disciplines integreert en toepast op het domein van de politiek. De politicologie is m.a.w. een **integratiewetenschap** waarin inzichten en methodes uit zusterdisciplines als ondersteuning gebruikt worden voor de studie van politieke verschijnselen en processen. Daaruit zijn eigen invalshoeken, inzichten, technieken en een onderzoeksagenda ontstaan.

Wat is het studiedomein van de politicologie?

Een inleiding op de politieke wetenschappen kan niet anders dan starten met de evidente vraag: wat is politiek? Met andere woorden: wat is het studiedomein van de politicologie? Wat maakt verschijnselen en processen tot politieke, dus tot politicologisch relevante verschijnselen en processen? Die vraag is **fundamenteel**, maar zeker niet evident. Ze is fundamenteel omdat ze raakt aan de essentie van de discipline, haar afbakening en inhoud. Ze is niet evident, omdat politiek moeilijk te omschrijven is. Er zijn weinig criteria die het mogelijk maken om een correcte definitie of omschrijving van een foute of minder goede te onderscheiden. Vaak blijft die omschrijving dan ook vaag, zoals in de visie dat politiek 'betrekking heeft op het sturen van een samenleving' of 'op het geheel van afspraken die nodig zijn om het geordend leven in een grote groep mogelijk te maken'.

Omschrijving van politiek is het onderwerp van politicologische en politieke discussies

De omschrijving van politiek is het onderwerp van politicologische – bijvoorbeeld, moeten we de besluitvorming in een turnclub ook bestuderen of niet? – maar ook van politieke discussies. Dat komt o.a. omdat wat

politiek is, volgens veel definities datgene is wat door de staat, door de overheid geregeld mag, kan of zelfs moet worden. Wat politiek is, wordt vatbaar voor politiek en dus voor collectief, lees **overheidsoptreden**. 'Politieke' kwesties worden immers via politieke instellingen en dus via specifieke, publieke (in tegenstelling tot privé)regels en methoden behandeld. Politiek is als het ware een deeldomein van de samenleving, met vage, veranderende grenzen. Vandaar de vaak gehoorde discussie: is dit een politiek probleem? Mag of moet de politiek zich daarmee bezighouden? Wat is de reikwijdte van politiek? Dat is nog iets anders dan de vraag welke inhoud de politiek binnen die grenzen moet krijgen, welk beleid er t.a.v. politieke problemen gevoerd moet worden.

De essentie van politiek is dat er geen eensgezindheid over is

Het beantwoorden van de vraag 'wat is politiek' is niet enkel fundamenteel en delicaat, maar ook noodzakelijk. Dat antwoord is het onderwerp van het eerste hoofdstuk. Over de bestanddelen, de basisingrediënten of sleutelconcepten van politiek bestaan zoveel verschillende visies, dat een unanieme definitie van politiek nooit zal bestaan. Het behoort zelfs tot de essentie van politiek dat er geen eensgezindheid is over wat politiek is, toch in een vrije samenleving. Politiek gaat immers over macht, over belangen en waarden, over keuzes en beslissingen in een competitieve omgeving van schaarste van middelen en verdeeldheid over doelstellingen en prioriteiten, over de koers van onze samenleving. Wellicht is de meest eenvoudige van alle definities van politiek: alles wat te maken heeft met het **besturen** van een samenleving.

2. Wat is politiek? Op zoek naar een omschrijving

2.1. Oorsprong van het begrip

Politiek is (de hoogste menselijke activiteit in) de samenleving

De term 'politiek' is afkomstig van het Oudgriekse **politeia (politika)**, dat verwijst naar alles wat betrekking heeft op de **polis**, op de burgerlijke samenleving, op het leven als burger in de samenleving en op het bestuur van de gemeenschap. De bestuurlijke context

waarin deze term begrepen moet worden, is die van de polis of stadstaat. Het adjectief **politikos** ('de burger of polis betreffend') stond er tegenover *idiotikos*, dat 'privé' of 'individueel' betekende. Een *politès* was dus een burger in zijn hoedanigheid van 'publiek persoon', terwijl een *idiotès* verwees naar diezelfde burger in zijn privéleven. Verder is het voor een goed begrip van de Griekse polis van belang dat er nog geen onderscheid gemaakt werd tussen 'publiek' en 'politiek'.

Van **Aristoteles** is de uitspraak dat de mens "van nature een (sociaal) politiek dier" is: politiek is niet enkel onvermijdelijk, maar ook de hoogste menselijke activiteit, dé activiteit die ons van andere soorten onderscheidt. De mens kan enkel zijn natuur uitdrukken via het redeneren, via de participatie in een politieke gemeenschap die het algemeen belang zoekt via discussie en die dat algemeen belang nastreeft door acties waartoe iedereen moet bijdragen. Dat is een heel andere invulling dan die van de Amerikaanse politoloog Harold **Laswell** (1902-1978), die politiek in 1936 in een boektitel de befaamde omschrijving gaf "who gets what, when, how".

2.2. Politiek en territorium (en bevolking)

Territorialisering van de politiek (en de samenleving)

Politiek heeft betrekking op een samenleving die verbonden is aan een **territorium** (zoals staten, de EU of internationale organisaties van staten). Er zijn ook niet-territoriaal gebonden 'verenigingen' waarbij men zich kan aansluiten, denk aan de katholieke kerk. Zo'n lidmaatschap van niet-territoriaal gebonden samenlevingen kan erg verschillen. Het lidmaatschap van een studentenclub is vrijblijvender en minder omvattend dan dat van de katholieke kerk, namelijk gericht op enkele specifieke doelen en activiteiten. Het vat niet alle aspecten van het leven. Er gelden wel regels binnen de studentenclub, maar die regelen slechts een beperkt deeldomein van het studentenleven en de studentengemeenschap.

Wie lid is van een territoriaal gebonden samenleving, moet evenwel alle regels volgen die op dat territorium gelden. Ze gelden voor iedereen en veel omvangrijker, ze regelen veel verschillende levensdomeinen. Dat is een ander lidmaatschap dan het functionele lidmaatschap van een organisatie. Wie aan het territoriale lidmaatschap van een staat wil ontsnappen, moet als het ware verhuizen naar een ander territorium, waar

dezelfde of andere regels gelden. Vandaag neemt de territorialisering van politiek vooral de vorm van staten aan. Deze territorialisering van politiek is geen feit, maar een historische evolutie, die ook weer kan omslaan. Die is intern in verschillende territoria verdeeld (gemeenten, provincies, gemeenschappen en gewesten) en engageert zich samen met andere staten in internationale verbanden. Zoals verderop in dit handboek zal blijken, is de staat vandaag minder dominant dan pakweg een eeuw geleden. Processen van decentralisering, federalisering en Europese integratie maken dat andere territoriale verdelingen van de samenleving belangrijker zijn geworden.

Politiek als activiteit om in de samenleving bindende collectieve beslissingen te nemen

Het is evident dat er op een dergelijk territorium ook mensen moeten leven voordat er van politiek sprake kan zijn. Naast de vereiste van (onafhankelijk) grondgebied, heeft politiek zoals we die in het voorliggende boek begrijpen, ook betrekking op een **bevolking**, een samenleving. Politiek wordt soms omschreven als de activiteit via dewelke in die samenleving bindende collectieve beslissingen worden genomen, waarmee men de problemen die voortkomen uit het leven in die samenleving vreedzaam probeert op te lossen.

2.3. Van nachtwaker naar nanny

Afspraken over wat de politiek mag of moet doen

Politiek varieert tussen het regelen van een heel beperkt aantal aspecten van die samenleving tot het heel diep ingrijpen in allerlei kleine aspecten van die samenleving. De politiek kent over de tijd heen een evolutie: in de loop van de 19de eeuw moest de politiek zich maar met een beperkt aantal zaken inlaten. Dat kwam neer op een soort **minimal state**, die vooral zorgde voor orde en tucht, de bescherming van grenzen en van het eigendomsrecht, en die slechts een beperkt aantal 'verzorgende taken' opnam waarvoor ook belastingen nodig waren.

Daartegenover staat de hedendaagse **nanny state**, de alomtegenwoordige, 'interventionistische' welvaartsstaat die zich op vraag van velen over veel en veel verschillende onderwerpen moet buigen. "De politiek moet optreden", horen we vaak, of "dat is de verantwoordelijkheid van de politiek". Dat gaat over onderwerpen waarvan nog maar decennia geleden gedacht werd dat de politiek zich daar niet mee hoefde

te bemoeien. De afspraken over wat de politiek mag of moet doen, variëren dus door de tijd heen en op basis van ‘de behoeften aan politiek’ binnen de samenleving die de politiek moet organiseren. De manier waarop de politiek dat doet – de vorm van het politieke bestuur – kan sterk verschillen. De studie van die variatie – classificatie van politieke systemen – is een centraal onderwerp van de politicologie. Via die **classificaties** proberen politicologen inzicht te krijgen in het ontstaan en functioneren van al die vormen van politiek.

2.4. Eindeloze reeks definities

Drie aspecten

Politiek kan immers veel zijn: het gebruik van macht, de bindende publieke allocatie van schaarse waarde, het beheer van de staat, het nemen van collectieve beslissingen, de kunst van het besturen of regeren, het georganiseerde meningsverschil, de kunst van het haalbare, de strijd om belangen, de organisatie van conflict en consensus, de bepaling van wie wat wanneer en hoe krijgt enz. Politiek als “the process through which power and influence are used in the promotion of certain values and interests” (Danzinger 2005:4). Een definitie van politiek opmaken die alle elementen omvat die we intuïtief als ‘politiek’ beschouwen, is volgens Hague, Harrop en McCormick onmogelijk. Deze auteurs vatten de essentie van politiek (“the process by which people negotiate and compete in the process of making and executing shared or collective decisions”) samen in drie aspecten: politiek is

“a collective activity, occurring between and among people. [...] It involves making decisions on matters affecting two or more people, typically to decide on a course of action, or to resolve disagreements. Once reached, political decisions become authoritative policy for the group, binding and committing its members.” (Hague, Harrop & McCormick 2016:6)

Almond gaat in deze lijn verder: “The core of politics, however, is about human beings making important decisions for themselves and for others” (Almond e.a. 2008:1).

Politiek als ontologisch statement

Politiek is “the process by which communities pursue collective goals and deal with their conflicts authoritatively by means of government” (Sodaro 2004:30). Politicologie is dan “a set of techniques, concepts and approaches whose objective is to increase the clarity and accuracy of our understanding about the political world” (Danziger 2003:6). Als mensen politiek bestuderen, dan maken ze als het ware een **ontologisch** statement, omdat hiermee alvast impliciet een begrip van wat politiek is, vervat moet liggen. Zeggen dat je politiek bestudeert, impliceert dat het moet bestaan en dat je het kan bestuderen, dat het te vatten is. Daarom moeten we kunnen achterhalen wat de aard – *the nature* – van ‘het politieke’ is. En dat is onduidelijk. Nochtans heeft het antwoord op die vraag belangrijke epistemologische³ gevolgen.

Zeër breed of zeer precies?

Voor sommigen moet politiek een zeer breed begrip zijn: “The political is an adjective that can be applied to a whole range of activities. Or at least it should be” (McAuley 2003:3). Wie politiek omschrijft als “the activity through which people make, preserve and amend the general rules under which they live” (Heywood 2013:2), komt inderdaad tot een heel brede invulling. Hij vult aan dat politiek “is thus inextricably linked to the phenomena of conflict and cooperation” (Heywood 2013:2). Voor anderen dan weer moeten we politiek zeer precies omschrijven:

“The variety of definitions is extensive. But if we are to study and understand this pervasive phenomenon, we must be precise about what it means, and take care to define and use this term and others in a generally acceptable and consistent way.” (Jackson & Jackson 1997:6)

Voor de eerste past politiek bijna overal op, de ander wil het precies omschrijven. Op de vraag ‘wat is politiek?’ bestaat “helaas geen antwoord [...] dat niet voor bestrijding vatbaar is. Politicologen verschillen onderling grondig van mening over de manier waarop de politieke werkelijkheid het best kan worden gekend en hanteren, in samenhang daarmee, ook sterk uiteenlopende omschrijvingen van het object van hun wetenschappelijke bezigheid – politiek. [...] Het meningsverschil richt zich onder meer op de reikwijdte van politiek.” (van Putten 1994:29)

Open en rekbaar begrip

Een van de manieren om politiek toch te omschrijven, is na te gaan welke betekenis aan dit begrip in de geschiedenis is gegeven. Bij wijze van spreken. In de volgende paragraaf komt een heel eigenzinnige en selectieve keuze van enkele hoogtepunten uit het denken over politiek aan bod. Enkele van de vele honderden, duizenden mogelijkheden. Dat korte, niet representatieve overzicht moet illustreren hoe uiteenlopend politiek in de loop van de geschiedenis ingevuld is. Het begrip is dus open en rekbaar. Het zijn evenwel belangrijke 'gezichten van politiek', die bepalend zijn voor de (ook hedendaagse) invulling van dat complex concept.

3. Geschiedenis

De mens als burger van de samenleving

Het woord politiek is, zoals gezegd, afgeleid van het Griekse *politika*, dat verwijst naar 'de zaken die met de polis te maken hebben'. *Polis* verwijst naar de stadstaten, naar de stedelijke samenleving in het klassieke Griekenland. Griekenland bestond, in de 6de-5de eeuw v.C., uit een reeks van dergelijke zelfstandige politieke gemeenschappen, de stadstaten. De *polis* stond voor de geordende samenleving, alleen daarin kon de mens tot volle ontplooiing komen. De mens is lid van de geordende gemeenschap en hoorde ook deel te nemen aan het publieke leven ervan: de mens als burger van de polis (**zoön politikon**). Wie zich niet of nauwelijks inliet met het wel en wee van de *polis*, was een *idiotès*. Van bij het ontstaan is de conceptuele betekenis van 'politiek' echter meerduidig. Dat blijkt reeds uit Aristoteles' (384-322 v.C.) traktaat *Politica*, de eerste theoretische verhandeling over politiek.

Iedereen moet op zijn manier bijdragen tot de staat

Voor het begin van politiek wordt vaak naar **Plato** (427-347 v.C.), de leermeester van Aristoteles, verwezen. Bekend zijn bijvoorbeeld de filosofische dialogen *Politikos* (*De Staatsman*) en vooral *Politeia* (*Het Bestel*), een werk dat tussen 380 en 370 v.C. geschreven zou zijn. De leermeester van Plato, **Socrates**, is er min of meer alomtegenwoordig in. Het verhaal in dialogvorm speelt zich wellicht af rond 410 v.C. Het is hét "voorbeeld van alle andere bespiegelingen over een heilstaat", aldus vertaler Molegraaf in een zeer

toegankelijke vertaling van dit meesterwerk (2000).

Plato gelooft sterk in **arbeidsverdeling**, waardoor iedereen, in het belang van de hele samenleving, zijn eigen vaardigheden en talenten optimaal kan ontwikkelen. Iedereen moet op zijn manier bijdragen tot de staat. De staat is een organisch geheel en iedereen heeft daarin een specifieke plaats. Burgers moeten zichzelf zien als een deel van een groter geheel en de regels van dat geheel respecteren. De vrije wil is ondergeschikt aan het staatsbelang en de leiding van de staat ligt bij een daartoe speciaal opgeleide groep van wijzen, een klasse van koningen-wijsgeren. Die zijn, geheel onbaatzuchtig, enkel bezig met het goede bestuur van de staat, ze werken enkel voor het algemeen belang. Gewone burgers bemoeien zich niet te veel met het bestuur van de staat en moeten vooral werken, de vrije wil is ondergeschikt aan het staatsbelang.

Politiek stelt ons in staat om echt menselijk te leven

Aristoteles nam deze invulling van politiek als een organisch gegroeid geheel van zijn leermeester over: zonder ingreep van buitenaf zullen politieke gemeenschappen zich spontaan ontwikkelen. Volgens deze filosoof was een volwaardig menselijk leven – **eudaimonia** of het goede leven – enkel mogelijk binnen een politieke gemeenschap. Daar communiceren en overleggen we met anderen. Het eudemonisme (*eu*, 'goed' en *daimon*, 'ziel') staat voor het streven naar geluk, naar een 'goede ziel'. Dat goede leven verwijst niet naar genot, maar naar een volwaardig leven waarin alle menselijke capaciteiten beleefd kunnen worden om zo alle morele deugden te ontwikkelen.

De politiek is dus niet beperkend, maar laat integendeel mensen toe om volwaardig te leven. Al geldt dat bij Aristoteles enkel voor vrije mannen, niet voor kinderen, vrouwen, vreemdelingen of slaven, die in de politiek geen enkele rol konden spelen. De *polis* was immers niet enkel een institutioneel gegeven, het was een **morele en politieke gemeenschap**. Politiek is niet beperkend, maar stelt ons daarentegen in staat om echt menselijk te leven en ons te bevrijden van de beperkingen van ons privéleven. Wie zich enkel om zijn eigen zaken bekommert, leeft geen volwaardig leven. Het nastreven van het goede leven impliceerde betrokkenheid bij de publieke zaak, beraadslagen, toespraken houden, recht spreken, verantwoordelijkheid dragen enz.

Kortom, alle menselijke capaciteiten volwaardig tot uiting laten komen. De polis is m.a.w. gericht op autonomie en zelfbestuur, waarin de directe democratie

(zie hoofdstuk 11) als waarde en doel op zichzelf belangrijk is. Bij Aristoteles verwijst politiek, de **meesterwetenschap**, in zijn meest algemene betekenis naar de zoektocht naar de Goede Samenleving, naar het nastreven van het goede leven d.m.v. deelname aan de publieke zaak in de context van de *polis*. Politiek is bij Aristoteles altijd gebaseerd op dialoog, het is een sociale activiteit.

Politiek als uitdrukking van het republikeinse regime

Bij de Florentijn Niccolò **Machiavelli** (1469-1527) is *politico* of het *vivere civile* de uitdrukking van het republikeinse regime. Dat beschreef hij vooral in zijn *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*, ofte de commentaren bij de eerste tien boeken van Titus Livius. Maar veel bekender van deze auteur is uiteraard zijn *Il Principe* (vertaald als *De Vorst* of *De Heerser*, geschreven tussen 1513 en 1515, verschenen in 1532). Daarin gaat het niet over de republiek en de voordelen van het *vivere politico*. Het is een verhandeling over de vraag hoe vorsten macht kunnen verwerven en nadien behouden, hoe ze hun staat moeten besturen. In dat boek duikt het woord *politico* in de aristotelische betekenis niet op. Machiavelli was zelf bestuurder, vanaf 1498 was hij een tijdlang het hoofd van de tweede kanselarij van de republiek Firenze. Als de Medici in 1513 terugkeren, wordt hij gevangen genomen en gefolterd maar na gratie van de paus (Giovanni de Medici was als eerste Florentijn tot paus gekozen, Leo X, 1513-1522) wordt hij vrijgelaten en trekt hij zich terug in de heuvels van Firenze om te schrijven.

Hij schrijft onder andere **De Vorst**, een reeks adviezen aan de Florentijnse leider Lorenzo dei Medici (1452-1519) die Italië moet verenigen. Helaas gaf die Machiavelli geen baan in ruil voor al die ongevraagde adviezen. Het boek verscheen pas voor het eerst in 1532. Machiavelli was op zoek naar een *principe nuovo* (nieuwe vorst) om de vreemdelingen te verdrijven en Italië te herenigen. Hij wou de Katholieke Kerk verbannen uit de Florentijnse stadstaat en Italië weer zo groot en machtig maken als het oude Rome. Zijn werk raakte dan ook snel op de Index (*Index librorum prohibitorum* of lijst van verboden boeken, van 1559 tot 1966 een door de paus opgestelde lijst van boeken die katholieken niet mochten lezen), waardoor de publicatie in Italië lang onmogelijk was. In 1553 verscheen in Parijs de eerste Franse vertaling, in 1560 in Basel de eerste Latijnse. In 1615 werd het vertaald in het Nederlands.

Politiek als techniek voor de instandhouding van de macht

In **Il Principe** – een van de bekendste politieke boeken uit de geschiedenis – komt een andere invulling van (hetzelfde woord) politiek naar voren. Het gaat om de techniek van de **macht**, om de middelen die nodig zijn om macht te verwerven en te behouden, om de staat te beschermen. In de periode van Machiavelli ontstaan de staten. Het begrip staat is afgeleid van het Latijnse **status regis**, of ‘de toestand van de vorst’. Na verloop van tijd wordt het begrip onpersoonlijker, tot het niet langer betrekking heeft op een persoon die de macht bezit, maar op de staat als *abstractum*. Politiek krijgt dan de negatieve associatieve betekenis van de **amorele kunst** die beoefend moet worden om de staat tegen binnen- en buitenlandse vijanden te beschermen. Politiek verwijst dan naar het nieuwe verschijnsel staat en naar een techniek (sluw, geslepen) om met macht om te gaan. Nog een hele tijd zal er concurrentie zijn tussen dit begrip van politiek en het origineel van Aristoteles, dat verwees naar het bedachtzame, deugdelijke, weloverwogen bestuur op basis van wijsheid en inzicht (in het Latijn *prudentia*).

Politiek als de organisatie binnen de staat

Wanneer op het einde van de 18de eeuw, met o.a. de **Franse revolutie**, nieuwe politieke stromingen ontstaan (conservatisme, liberalisme en later socialisme), groeit een nieuw, dynamisch begrip van politiek. Het verwijst niet meer naar Machiavelli's *mantenere lo stato*, maar naar de organisatie binnen de staat. Het is een uitdrukking van het verlichtingsideaal dat de mens en de samenleving vervolmaakt kunnen worden en dat daarvoor handelingen nodig zijn. Politiek staat hier voor de manier waarop het gedachtegoed van nieuwe stromingen gerealiseerd moet worden. Het gaat om de tegenstelling tussen allerlei **ideeën** over hoe de samenleving georganiseerd moet zijn, om wat er moet gebeuren om het wenselijke te realiseren. Het impliceert dus ook de betrokkenheid van velen, niet enkel van de geprivilegieerde burgers of de heersers, maar van brede lagen van de bevolking. Deze betekenis is vandaag nog steeds populair. Het einde van grote ideologische tegenstellingen wordt dan ook vaak als het einde van de politiek gezien.

Verskillende conceptuele en associatieve betekenissen van politiek

Deze korte wandeling in de geschiedenis van het woord ‘politiek’ laat zien hoe hieraan verschillende

betekenenissen werden gegeven, niet enkel **conceptuele**, maar ook **associatieve**. Politiek als een groot moreel streven, als techniek om macht te behouden, of een reeks ideeën om de ideale samenleving te realiseren? Vandaag zijn er verschillende conceptuele en associatieve betekenissen van politiek in omloop. Bovendien beïnvloeden concrete verschijnselen in de politiek de hedendaagse betekenis van dit begrip. Sinds de klassieke oudheid is politiek omschreven als de zoektocht naar de beste staatsvorm om de menselijke deugden te realiseren, als de handelingen die nodig zijn om macht te verkrijgen, te behouden of uit te oefenen, als het handhaven van de vrede, als *the art of government*, als de organisatie van besluitvorming, als de kunst van het haalbare, als methoden ter verzoening van het onverzoenbare belangen, als ...

4. **Indelingen: essentially contested concept?**

Geen algemeen aanvaarde, objectieve wetenschapstaal

Zoveel tegelijk. Er bestaat geen door iedereen aanvaarde, onomstreden volledige betekenis van politiek. Vrijwel iedereen weet wat er ongeveer mee bedoeld wordt, maar de betekenis aflijnen is moeilijk. In de **omgangstaal** zorgt dat zelden voor problemen, in de wetenschap van de politiek is dat vervelend. Omschrijven wat temperatuur is, is niet evident, maar wellicht gemakkelijker dan het definiëren van het begrip politiek. **Temperatuur** duidt relatieve koude of warmte aan. Het gaat om een subjectieve waarneming, waarover iedereen een mening kan hebben (is het nu warm of niet?), ‘koud’ en ‘warm’ zijn bovendien woorden met een sterk associatieve betekenis. Temperatuur *an sich* heeft echter geen associatieve betekenis, het is de toe- of afname van koude of warmte gemeten (operationele betekenis) via de daling of stijging van temperatuur aanduiding (bv. Celsius, Fahrenheit) op een thermometer, die als meetinstrument op zijn beurt gebaseerd is op natuurwetenschappelijke kennis (bv. uitzetting en krimp van gekleurde alcohol of kwik bij een zekere luchtdruk). De wetenschap beschikt hiermee over een algemeen aanvaard, objectief meetinstrument (de thermometer) om veranderingen in temperatuur heel precies te meten en zodoende ‘kouder’ of

‘warmer’ onmiskenbaar af te lezen. De ‘natuur’ heeft geen eigen taal, maar de wetenschap heeft een **uni-versele taal** ontwikkeld om ondubbelzinnig over de natuur te communiceren. De sociale werkelijkheid zit vol taal, maar de wetenschap heeft geen universele taal om ondubbelzinnig over de sociale werkelijkheid te communiceren.

In de taal van de politiek is de betekenis van woorden de inzet van discussie en strijd

De politicoloog moet zoals andere sociale wetenschappers over en binnen de samenleving in de taal van die samenleving over politiek communiceren. Hij beschikt niet over een ‘objectieve’ **wetenschapstaal**. In de politiek bestaat veel warmte en koude, maar geen objectieve thermometer die aanduidt wat de temperatuur nu precies is. De wetenschappelijke taal over politiek is de taal van de samenleving en dus van de politiek zelf. In de taal van de politiek is de betekenis van woorden de inzet van discussie en strijd. De filosoof W.B. Gallie (1956) heeft het over *essentially contested concepts*, waarover eindeloos debat bestaat. Gallie onderscheidde vijf voorwaarden voor zo’n begrip, enkel de laatste is hier relevant. Met name dat verschillende stromingen een verschillende opvatting hebben over het correcte gebruik of de juiste interpretatie van het begrip, maar ook dat iedereen erkent dat het eigen gebruik of de eigen interpretatie door anderen, tot op zekere hoogte terecht, betwist kan worden. Gallie gaf zelf enkele voorbeelden: kunst, democratie, christelijke traditie. Het gaat om concepten waarvan de essentie continu onderwerp van debat is:

“*what makes these concepts contested is the fact that they appear as signifiers with empirical referents, while they are actually essentially evaluative concepts. [...] Due to the fact that essentially contested concepts are loaded terms, they become inextricably tied to the normative agenda of the user of the word.*” (Haugaard & Ryan 2012:10)

Alle centrale begrippen in de politiek zijn wezenlijk betwist

William **Connolly** gaat daar in zijn boek *The Terms of Political Discourse* (1983) verder op in en stelt dat alle centrale begrippen (macht, belang, vrijheid, elite, klassenstrijd, ideologie, etc.) in de politiek wezenlijk betwist zijn. De invulling van ‘politiek’ is open, zoals gezegd het onderwerp van ‘politieke’ strijd. Op de vraag ‘wat is politiek?’ bestaat

“no incontrovertibly right answer. There are many key concepts in the study of politics that are ‘essentially contested’, including politics itself. These essentially contested concepts reflect differing and competing interpretations of the world and human society. A politics student needs to understand these competing perspectives and different answers, and weigh them against the available evidence. But on many key issues the evidence is not conclusive. Ultimately, you will have to make up your own mind on many aspects of the subject and on the nature of politics itself.” (Leach 2008:17)

Politiek is een wezenlijk betwist begrip

Daarmee is politiek een clusterconcept, een tros- of **containerbegrip** dat bestaat uit allerlei onderdelen waarvan volgens Connolly (1983) geen ondubbelzinnige definities gegeven kunnen worden. De woorden die in de verduidelijking van het begrip ‘politiek’ gebruikt worden, worden zelf ook betwist. Kortom, politiek is een essentieel gecontesteerd of wezenlijk betwist begrip omdat alle bouwstenen die gebruikt worden om de inhoud ervan te bepalen, op zichzelf ook gecontesteerd zijn. Die contestatie komt voort uit het feit dat het om cruciale en geladen concepten gaat waarover verschillende visies, benaderingen, geen instemming kunnen bereiken. Einde van het debat?

Voor welke termen zijn er wél aanvaardbare omschrijvingen?

Neen. Al was het maar omdat niet iedereen deze analyse deelt. We moeten dus nagaan voor welke woorden we wel aanvaardbare omschrijvingen vinden. En ook als niet iedereen ze onderschrijft, moeten we sleutelbegrippen nu eenmaal **verduidelijken**, enkel dan is een gesprek mogelijk. Daarmee hoeven we het niet over alle aspecten en details eens te zijn, maar het vastleggen van een kern is noodzakelijk om een gemeenschappelijke gespreksbasis te hebben. Het feit dat de betekenis van een begrip wezenlijk betwist wordt, ontslaat ons niet van de poging om woorden die we in de wetenschap van de politiek gebruiken, toch nauwkeuriger te omschrijven. Iedereen moet weten wat wij ermee bedoelen, welke verschijnselen we al dan niet met een begrip omvatten. Er is m.a.w. geen alternatief. Anders leidt overdreven relativisme ertoe dat geen enkele betekenis beter is dan een andere. Als we alle begrippen betwisten, dan staat niets nog vast en is elk gesprek onmogelijk.

Verscheidenheid en relativiteit zichtbaar maken

We moeten ons evenwel bewust zijn van de betwistbaarheid van elke definitie van politiek en van de centrale politieke begrippen. Maar laat dit bewustzijn precies de aanzet zijn om er veel aandacht en discussie aan te besteden. Het eerste wat mensen die politiek willen bestuderen en begrijpen moeten doen, is een taal aanleren om over politiek te spreken en zich bewust worden van de verschillende manieren waarop je naar politiek kan kijken. Dat zullen we in dit **inleidend handboek** veelvuldig beklemtonen. We proberen vaak de historische wortels van een centraal begrip, eventueel zelfs de etymologische achtergrond te schetsen en de geschiedenis ervan te vertellen. We presenteren stevast ook een palet van verschillende mogelijke definities van heel wat centrale begrippen. Niet om die te studeren, maar om de **verscheidenheid** en relativiteit zichtbaar te maken, om te onderlijnen dat elke omschrijving een specifieke keuze is, die we moeten expliciteren. We proberen die complexiteit ook zoveel mogelijk te verduidelijken door te tonen welke types of classificaties gemaakt zijn in de literatuur over een centraal concept. Soms zijn er min of meer algemeen aanvaarde standaarddefinities, die we dan ook naar voor schuiven, indien nodig suggereren we zelf een syntheseomschrijving.

Indelen om te begrijpen

We geven hierna een beknopt overzicht van de verscheidenheid om politiek te omschrijven via twee mogelijke – van de vele – ordeningen van al die betekenissen van het concept politiek. Het gaat hier dus niet om definities, maar om manieren om die in groepen in te delen. En zo politiek beter te begrijpen. We beginnen dat overzicht met de indeling van een bekende auteur van handboeken in de politieke wetenschappen: Andrew Heywood, die een wereldwijde bestseller *Politics* schreef.

4.1. Indeling 1: de dimensies van Heywood

Vier visies op politiek

We kunnen er dan wel geen eensgezindheid over bereiken, aldus **Heywood** (2013), we kunnen wel trachten om vele definities of visies te ordenen. Heywood onderscheidt vier visies op politiek, die elkaar soms overlappen. Het gaat vaak om verschillen in nuances: politiek als *the art of government*, als ‘publieke zaken’, als compromis en consensus en ten slotte als macht en de verdeling van middelen.